

Open monumentendag fietsroute van Zelhem naar Doetinchem.

Weetjes omtrent plekken waar u langs komt.

De nummering correspondeert met die van de routebeschrijving.

1. Brink bij het zwembad. Kijk even om u heen. U ziet een zwembad dat de naam draagt De Brink. Een brink lag vroeger aan de rand van een dorp en was een verzamelplaats voor het vee, dat buiten het dorp geweid werd. (het Engelse “brink” betekent “rand”). Realiseert u zich dus, dat hier al het einde van het dorp was. Het oude centrum, rond de Lambertikerk is vrijwel om de hoek. U ziet van hieruit het torentje. De kom van het dorp omvatte nog in 1867 slechts een rechthoek van 200 bij 250 meter (Gemeenteatlas provincie Gelderland 1868). Realiseer u ook dat het witte gebouw naast het zwembad vroeger een stationsgebouw was. Een trein in Zelhem? Jazeker. We zullen later nog de voormalige spoorlijn tegenkomen.

2. Op die plek heeft ook de eerste Zelhemse kerk van Ludger gestaan. Die kerk vormde het middelpunt van de latere dorpsvorming. Als u even om de kerk heenloopt, ziet u in de toren de merkwaardige oerstenen: ijzerhoudende brokken, die in de omgeving gevonden werden. Niet voor niets ontwikkelde zich in de Achterhoek de eerste hoogoven!
De kerkelijke organisatie heeft haar stempel gedrukt op de landschappelijke indeling. De Kerk (het bisdom) bepaalde immers de grenzen van het kerspel (kerk-spel), de parochie. Een kerspel was een juridische eenheid, waarbinnen rechtsbeslissingen verkondigd (“gespeld”) werden, en waarbinnen hetzelfde recht gold. Kerspelen waren in dat opzicht ook een soort voorlopers van gemeenten. Oorspronkelijk hebben Hengelo en Zelhem één kerspel gevormd. Later splitste Hengelo zich af, omdat de bevolkingsgroei de stichting van een aparte kerk in dat dorp noodzakelijk maakte.
De oudste schriftelijke vermelding van Zelhem is uit het jaar 801. In de oorkonde wordt, melding gemaakt van een 'villa Salehem'. Ludger sticht daar in dat jaar een kapel, waarvan de in ijzeroer uitgevoerde grondvesten in het najaar van 1946 zijn opgegraven. Het kerkje was gewijd aan de Maastrichtse bisschop uit de 7de eeuw St.Lambertus.
Een oorkonde vermeldt, dat Liudger of Ludger, die de hier wonende Saksen tot het christendom wilde bekeren, een kerkje stichtte in de villa Salehem. We weten ook, waar dat kerkje stond en hoe groot het was. Toen de Lambertikerk in Zelhem in 1946, na verschrikkelijke verwoestingen in de Tweede Wereldoorlog werd herbouwd, trof men de fundamenten van het eerste kerkje aan. Het had een grondplan van 6 x 4 meter: kleiner dan menige huiskamer nu.
Maar Zelhem is ouder dan 1200 jaar: onder de grondvesten van de eerste kerk trof men namelijk restanten van een begraafplaats aan. Waar mensen begraven worden, wonen ook mensen in de buurt.

3. Als u door het tunneltje onder de Rondweg door bent staat u bij een ondergronds monument. Al in de vijfde eeuw na Christus was er op deze plek bewoning, zo blijkt uit opgravingen die in 2000 plaatsvonden. Verkleuringen in de bodem wezen erop dat aan het begin van de rondweg (waar u nu vlak bij staat) een boerderij heeft gestaan uit de periode, waarvan wij op school leerden dat Franken en Saksen op volksverhuizing gingen. Hier woonde er dus tenminste één. Op zijn erf is ook het restant van een smederij gevonden: een vuurplaats met talloze ijzerresten en een afvalhoop met ijzerslakken wijzen daarop. De archeologen merkten al meteen op, dat er op de plek ook boerderijen uit latere tijden zijn aangetroffen.

4. Een steeg is een stijgende straat. Daar komt de naam vandaan. Wij associëren het woord “steeg” met een nauw straatje in een drukke binnenstad. Ook daar is echter het (soms geringe) hoogteverschil beslissend geweest voor de naamgeving. Ook hier in het buitengebied had je dus stegen. Hier niet ver vandaan bevindt zich ook de Boeninksteeg.

5. Het zwembad aan het begin van deze route bevond zich naast het voormalige stationsgebouw. Tot in de jaren '60 van de 20e eeuw had Zelhem namelijk een spoorverbinding. De lijn verbond Doetinchem met Ruurlo en van Ruurlo kon men per trein naar Winterswijk en Enschede. Het oude tracé is hier en daar nog in het landschap te herkennen. Het fietspad waar we nu fietsen is aangelegd op het oude spoortracé.

6. U fietst in het vervolg van uw tocht door een typisch kampenlandschap. Let op de kleine hoogteverschillen in het landschap en op de steilranden die de helling van het landschap schoksgewijs markeren. Vermoedelijk heeft u gemerkt dat u al fietsend langzaam een stukje gezakt bent. U kunt van hieruit terugkijkend naar waar u vandaan komt, ook de flauwe helling waarnemen, waarop de grote Zelhemse enk ligt.

De kleinschaliger kampen treft u aan in het gebied waar u zich nu bevindt. Kleinere verhogingen in het landschap van hooguit enkele hectaren. Voor één boerderij was dat genoeg akkerland, terwijl de enken door meer dan één boer werden gebruikt. Een kamp onderscheidde zich meestal ook van een enk, doordat er een houtwal omheen lag.

In de loop der eeuwen zijn de akkers op de Zelhemse dekzandruggen en dek-zandkoppen verrijkt met mest uit de potstallen. Deze mest was vervaardigd uit een mengeling van stalmest, huisafval, bosstrooisel, heide- of grasplaggen en het er in voorkomende zand. Op die wijze werden de toch al hoger gelegen delen van het landschap nog eens extra opgehoogd. De dikte van het opgebrachte mestdek wisselt in Zelhem van 50 tot soms meer dan 120 cm! Realiseer u dat er hier al eeuwenlang boerderijen gestaan hebben. De huidige boerderijen staan meestal op de plek waar ook vroeger al geboerd werd.

7. De naam van deze weg wijst erop dat hier tot in de 19e eeuw turf werd gegraven. Turf was - naast water en wind- dé energieleverancier voor het welvarende Holland van de Gouden Eeuw. De rijke families in het westen ontdekten dat in Friesland en Groningen, maar ook in de Achterhoek nog vrijwel onaangetaaste veenmoerassen lagen, met turf waar de kachels in Amsterdam, Leiden en Den Haag wel op wilden branden. De onnutte venen bleken opeens geld waard.

Rechts van de smalle weg ziet u op sommige plaatsen een sloot. Op oude kaarten staat deze als een *Togtgraaf*, d.w.z. een afwateringssloot voor een polder of veengebied. Ook die benaming wijst op het afgraven van de turf in het veen.

8. Hier vlakbij loopt de Slinge, een beek die in Doetinchem in de Oude IJssel uitmondt. Toch heet de buurtschap waar u nu bent geen Slingevoorde, maar IJzevoorde. Een voorde is een doorwaadbare plaats in een rivier of beek. De Slinge moet dus vroeger Ise of IJze geheten hebben. Vandaar dat de Doetinchemse hogeschool Iselinge is genoemd, wat afgesleten kan zijn tot Slinge. Beide elementen van de naam betekenen iets met water: snelstromend (Ise) bochtig (Linge) water.

9. U bent nu in de gemeente Doetinchem. Achter u ligt de wijk Overstegen, genoemd naar twee boerderijen (Klein en Groot Oversteegen) die zijn afgebroken ten behoeve van deze nieuwbouwwijk uit de jaren '70 van de vorige eeuw.

10. Links van u ziet u het complex van de voormalige penitentiaire inrichting "De Kruisberg", Later "Nederheide" genaamd. Op de zondag van het monumentenweekend kunt u er een expositie bezoeken van *Doetinchem herdenkt*, www.doetinchemherdenkt.nl. (Korte fietstocht naar Kattennest (voormalig Duits radarcentrum Rosengarth), rondleiding, lezing, documentaires en expositie.

11. Aan het eind van de deze laan ligt Havezathe Hagen, ook wel kasteel De Kelder genaamd. Het kasteel is open tijdens het Open monumenten-weekend. Kasteel de Kelder heeft een rijke historie, die waarschijnlijk teruggaat tot vóór 1500. In de eerste helft van de negentiende eeuw kwam kasteel de Kelder, in het bezit van de familie Van Pallandt. Van 1902 tot 1953 was Henriëtte Adelaïde barones van Pallandt, geboren te Doesburg op 21 april 1864 en gehuwd met jonkheer Vincent Johan Gerard

Beelaerts van Blokland, de eigenares.

Van 1953 tot 1970 bezat jonkheer Vincent Pieter Adriaan Beelaerts van Blokland het landgoed en het kasteel. Vanaf 1970 tot zijn overlijden op 3 oktober 2019 was jonkheer Floris François Anne Beelaertsvan Blokland eigenaar/beheerder van het kasteel. Laatstgenoemde spande zich in om kasteel de Kelder en directe omgeving duurzaam voor de toekomst te behouden en weer een functie te geven in de samenleving. Hij richtte op 10 oktober 2007 de stichting Beelaerts van Blokland Hagen op. Kasteel de Kelder, de Orangerie en het woonhuis het Pallandtje zijn aangewezen als rijksmonument en het voormalige koetshuis is aangewezen als gemeentelijk monument.

12. Het Stadsmuseum is gratis opengesteld tijdens het Open monumentenweekend. Er zijn o.a twee interessante maquettes te zien van de stad Doetinchem in vroeger eeuwen. Er is ook een rondwandeling beschikbaar langs een paar monumenten in de stad.